

Голові спеціалізованої вченої ради К 26.33.07

у Київському університеті

імені Бориса Грінченка

Александровій О.С.

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора філософських наук, професора

Білогур Влади Євгеніївни

на дисертаційну роботу

Щербакової Ніни Володимирівни «Трансформація ціннісних орієнтацій сучасної української молоді: соціально-філософський аналіз» поданої на

здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Актуальність теми дисертаційного дослідження Щербакової Н.В. полягає в тому, що трансформація ціннісних орієнтацій сучасної української молоді визначається змінами глибинних світоглядних установок, прийнятих у даному суспільстві, коли змінюються уявлення про місце людини у світі, її роль і ставлення до цього світу. Особливо світоглядні установки зазнають серйозних випробувань в умовах, коли світ заповнила хвиля різного роду деструктивних явищ і процесів - депресії, самогубств, алкоголізму, наркоманії, в основі яких лежать прояви «негативної волі». Сучасне суспільство зазнає серйозних випробувань з боку тоталітарних сект, релігійного фанатизму, наркобізнесу, тероризму, корупції; відпрацьовуються методи перетворення студентської молоді на легкокероване стадо. На початку XXI століття серед молоді поширилися явища фрустрації – самообману, розладів, руйнування планів; деперсоналізації особистості (нецілісної особистості); невротичних розладів, аномії (безформності); правового нігілізму, ерзац-цінностей; бездуховності, яка проявляється в паралічі і зубожінні духовного життя і культури, їх девальвації; цілеспрямованої пропаганди культури споживацтва сексуальної

вседозволеності; агресивності людини і суспільства - насильства, злочинності, тощо. Людина переходить до розуміння своєї вразливості, незахищеності, занедбаності, душевної дисгармонії, кризи екзистенціального існування, приреченості на пошуки стабільності свого буття. Це ставить перед нашою державою і вищою освітою низку актуальних завдань пріоритетного значення, серед яких формування світогляду як внутрішнього стрижня особистості, здатного сприяти досягненню самоактуалізації і самореалізації. Вживання і адаптація людини до сучасного суспільства буде залежати від того, наскільки швидко буде відбуватися народження нового світогляду, нової духовності людини. Отже, *обрання даної теми є надзвичайно актуальним і перспективним сучасним дослідженням, що потребує об'ємного й багатовимірного пошуку авторки.*

Інтерес до цієї проблематики постав разом з процесом формування нації на етапі державотворчого процесу, саме тому *теоретична і практична значущість* дисертаційного дослідження Щербакової Н.В. спричинена багатьма обставинами і продиктована особливостями розробки методологічного підґрунтя ціннісних орієнтацій молоді в сучасному українському суспільстві, коли воно розмивається і трансформується під впливом багатьох чинників, які, поза всяким сумнівом, відбуваються у площині трансформації. Тому сьогодні потребують осмислення і вивчення чинники, що суттєво впливають на інтеграційні процеси в суспільстві і які трансформуються і концептуалізуються у молодіжному середовищі; також класифікуються і відслідковуються можливості впливання на ці трансформації.

Досліджувана тема є настільки ж цікавою, наскільки й актуальною, бо процеси трансформаційних зрушень набирають обертів і за більшістю прогнозів продовжуватимуть впливати на соціокультурне середовище сучасної української молоді. Тому на багато запитань ще треба знайти відповіді й багато аспектів ще залишається відкритими. Безперечно, що різноманітні філософські підходи і концепції до трансформації ціннісних

орієнтацій в соціально-філософській науці розглянуті більш-менш глибоко і послідовно, проте оскільки в нашій роботі мова йде про трансформаційні умови, то й видається логічним довести, як і в якій мірі трансформуються цінності сучасної української молоді в сучасних умовах. Все це свідчить про актуальність наукового аналізу специфіки трансформації ціннісних орієнтацій сучасної української молоді, виявлення сутності цього процесу та перспективи їх змін.

Актуальність дослідження специфіки трансформації ціннісних орієнтацій сучасної української молоді посилюється фактором активної інтеграції України до системи світового співтовариства.

Слід відмітити, що *мета і завдання* дисертаційного дослідження сформульовані виразно і доступно, зміст дисертації відповідає вирішенню поставлених у вступній частині проблем і гіпотезі дослідження. Тема дисертації заслуговує позитивної оцінки в площині висунення *об'єкта дослідження* - цінності як вимір соціального буття, і *предмета дослідження* – специфіка становлення і розвитку ціннісних орієнтацій молоді в сучасному українському суспільстві.

Як справедливо вважає авторка, не зважаючи на досить помітний обсяг наукових публікацій (філософських, соціологічних, психологічних), проблема сутності ціннісних переорієнтацій молоді в умовах трансформаційних змін на сьогоднішній день залишається малодослідженою, недостатньо уваги приділено чинникам, що значною мірою обумовили специфіку ціннісних орієнтацій молоді в умовах трансформації українського суспільства. У дослідженнях про молоде покоління 1990-х р.р., 2000-х р.р., 2010-х р.р. залишаються не до кінця з'ясованими вже сформовані напрямки її ціннісних векторів, які дозволяють робити всебічний аналіз сьогодення і прогнози щодо майбутнього розвитку українського суспільства. Відсутність у вітчизняній соціально-філософській думці серйозних і глибоких теоретичних розвідок, присвячених цій проблемі, набувають особливого значення у соціально-філософській науці сьогодення (с.7).

Тому слід відзначити, що досліджувана тема актуальна і в практичному сенсі, так як зумовлюється можливістю використання одержаних результатів для розробки та уточнення науково-аналітичного забезпечення стратегії духовно-ідеологічного супроводу розвитку України, при підготовці організаційно-політичних рішень виконавчою владою, прогнозуванню наслідків періоду трансформації сучасного українського соціуму.

Практичне значення дисертаційної роботи – у концептуальному виявленні глибинних процесів специфіки змін ціннісних орієнтацій української молоді та пошуку основи інтеграційних процесів у сучасному суспільстві. Практичне значення дисертації обумовлено ще й тим, що її виконання є складовою соціально-політичної частини комплексної науково-дослідної теми фундаментального дослідження Київського університету імені Бориса Грінченка «Філософські, освіто логічні, методичні засади компетентнісної, особистісно-професійної, багатопрофільної університетської освіти (рішення Вченої ради Київського університету імені Бориса Грінченка від 28 січня 2016 р., протокол № 1).

Авторка переконливо використовує методологічний інструментарій для аналізу причинно-наслідкових зв'язків специфіки трансформації ціннісних орієнтацій сучасної української молоді. Підходи і методи, що використовуються на протязі всього наукового дослідження, - системний, формаційний, цивілізаційний, соціокультурний, а також - аналітичний, діяльнісний, структурно-функціональний, соціокультурний, історико-генетичний, компаративний, порівняльно-змістовний; парадигмальний; конкретно-історичний; синергетичний; принципи – інтегралізму, холізму, поліфункціональності, полілінійності, та ін.. Дані підходи, методи та принципи дають можливість здійснити систематизацію напрацьованого досвіду, організувати його структурно й обґрунтувати висновок про необхідність закладення конструктивного базису в ціннісні установки сучасної української молоді. У цьому плані слід відмітити, що використання

цих підходів, методів та принципів спостерігається на протязі всієї дисертації.

Концептуальна парадигма дисертації сформована відповідно до мети та завдань дослідження, і складається зі вступу, трьох розділів (8 підрозділів), висновків та списку використаних джерел (368 позицій). Загальний обсяг дисертації – 197 сторінок, з них основна частина дисертації – 164 сторінки. Цілком слушною є концептуальна парадигма дисертаційної роботи, яка включає три розділи: Розділ 1. Трансформація ціннісних орієнтацій молоді: методологічні засади дослідження (с.12-62). Розділ 2. Вектори трансформації ціннісних орієнтацій сучасної української молоді в основних сферах суспільного буття (с.63-108). Розділ 3. Чинники конструктивної переорієнтації цінностей сучасної української молоді (с. 108-157).

Загальний зміст і структура дисертації свідчать про індивідуальний, авторський підхід до задуму дисертації. В цілому контекст дисертаційного дослідження відрізняється логічністю, обізнаністю авторки в методологічному інструментарії, підходах, методах, принципах, професійним авторським баченням багатьох дискусійних проблем.

На наш погляд, цілком доцільним є намагання авторки виокремити для аналізу 8 підпараграфів: 1.Принципи, методи і категоріальний апарат дослідження (с.13-42). 2.Сутність та зміст основних факторів впливу на процеси трансформації цінностей молодого покоління(с.42-62). 3.Трансформація ціннісних орієнтацій в економічній сфері суспільства (с. 67-81). 4.Зміна ціннісних орієнтацій у сфері політичного життя (с.81-93). 5.Зміна ціннісних орієнтацій у сфері політичного життя (с.93-108). 6.Відродження виховної функції сім'ї для гармонізації моралі молоді (с.108-122). 7.Підвищення ролі інтелігенції в імплементації принципу соціальної справедливості (с.122-138). 8.Досягнення громадянської злагоди як необхідної передумови успішного розвитку сучасного українського суспільства (с.138-157).

Виходячи з поставленої в роботі мети, дисертантка вирішила низку завдань, які представляють науковий інтерес і які обумовили логіку когнітивного аналізу проблемної ситуації. В першу чергу, дисертантка звернулася до понятійно-категоріального аналізу, а саме аналізу понять «цінності, ціннісні орієнтації, анти цінності, ідеали, потреби, установки, мораль, духовність, суспільна та індивідуальна свідомість, аномія, евкомія, трансформація, молодь», що зроблено досить вдало і об'ємно. Також з'ясовуються фактори що обумовлюють формування ціннісних орієнтацій сучасної української молоді: *соціально-економічні* - існування тіньової економіки; дія великого іноземного капіталу; концентрація власного великого фінансового капіталу, генетично пов'язаного із владою; збереження значного державного регулювання в економіці; міграційні процеси українців за кордон; низька трудова мобільність на ринку праці; бідність населення; обмежені можливості вертикальної соціальної мобільності; процеси маргіналізації; *соціально-політичні* - панування бюрократії як контрагента суспільства; соціальна безвідповідальність правлячої еліти; нерозвиненість громадянського суспільства й правової захищеності громадян; орієнтація влади на інтереси переважно верхньої верстви суспільства й підприємництва; криза ідентичності; *соціокультурні* - особливості моральності в перехідному суспільстві – поява «людини парадоксальної»; зменшення ролі інституту сім'ї у процесі виховання молоді; інтеграція спотвореного «світоглядного коду» в свідомість молоді через використання вітчизняною системою освіти «мозаїчного знання»; феномен секуляризації; ослаблення інтегруючої функції культури. Надзвичайно глибоким є аналіз джерел, які є надзвичайно багатими та різноманітними, охоплюють широке коло філософських, соціологічних, психологічних, педагогічних проблем.

Наукова новизна даної дисертаційної роботи полягає в наступному:

- *вперше* виявлено *хвилі* трансформацій цінностей сучасної української молоді у площині, заданій станами «аномія↔евномія». Бінарні опозиції «аномія↔евномія» допомагають краще зрозуміти вектори розвитку

українського суспільства взагалі, а також специфіку трансформації ціннісних орієнтацій сучасної української молоді зокрема.

- визначено онтологічний та гносеологічний статус аномії й авторська дефініція поняття «евномія», яка історично сягає часів Стародавньої Греції, а в умовах перехідного періоду сучасного українського суспільства за кінцеву мету має розбудову суспільства, в якому економічній сфері притаманні стабільність і добробут більшості громадян, соціальній – справедлива оцінка внеску кожного в спільну справу, політичній – законність і порядок, духовній – відношення до людини як до найвищої цінності;

- виявлено і систематизовано фактори впливу на процеси трансформації системи цінностей молодого покоління, взаємозв'язок, взаємодія, взаємообумовленість, взаємозалежність і взаємодоповнюваність яких обумовлюється специфікою цивілізаційного розвитку України;

- поглиблено уявлення про вектори трансформації ціннісних орієнтацій молоді, особливості яких визначає наявність подвійної інституційної системи, результатом якої є існування бінарної системи цінностей, домінування того чи іншого полюсів ціннісної системи залежить від аномічного чи евномічного стану українського соціуму;

- проаналізовано специфіку забезпечення безпеки цінностей молоді, яка повинна мінімізувати вплив загроз в період трансформації ціннісних орієнтацій, коли зменшується стабільність як якості системи;

- поглиблено уявлення про інститут сім'ї як ефективний спосіб закладення конструктивного базису в ціннісні орієнтації сучасної української молоді;

- доведено, що саме інтелігенція здатна виступити каталізатором процесу зміни свідомості молоді з метою імплементації в її ціннісні орієнтації принципу соціальної справедливості задля інтеграції українського суспільства в європейську сім'ю, в чому і полягає її історична місія;

- розкрито специфіку становлення громадянської злагоди як необхідної передумови розвитку сучасного українського суспільства, генезису

середнього класу і прищеплення молоді цінностей діалогу, довіри, толерантності, компромісу, консенсусу.

В той же час хотілося б звернути увагу на деяких *дискусійних положеннях*, висвітлення яких сприяло б подальшому поглибленню даної теми, зокрема:

1. По-перше, на мою думку, слід було б зробити акцент на більш глибокому аналізі поняття «трансформаційне суспільства», про яке йде мова в дисертації (с.37-38), тому що серед філософської, політологічної та соціологічної наукової спільноти ще й досі відбуваються тривалі дискусії навколо даного поняття і робиться акцент на його відмінності від «модернізаційного суспільства» (М.Михальченко, С.Катаєв).

2. По-друге, слід було б ввести до аналізу нового понятійно-категоріального апарату поняття «ноосферний світогляд», який у значній мірі міг би бути оптимізуючим фактором становлення духовної цілісності особистості.

3. Авторка в своїй роботі подає аналіз сучасних тенденцій ціннісних орієнтацій молоді, що відбуваються в українському суспільстві. Доцільно було б включити до роботи спроби охарактеризувати підходи до дослідження даної філософської проблеми з урахуванням досвіду та тенденцій інших держав, геополітичних регіонів, що тільки б удосконалило дану роботу.

4. В даній роботі дисертантка вказує на недосконалість українського законодавства щодо питань підтримки молоді в цілому та молодих сімей зокрема. Доцільно було б більше уваги приділити аналізу нормативно-правової бази, зокрема аналізу законів, нормативних актів тощо.

5. В кінці кожного розділу роботи містяться висновки, але вони носять, як правило, теоретичний характер, мають евристичну цінність щодо подальшого дослідження проблем. Автору слід було б надати їм більш практичну спрямованість.

Вказані судження скоріше є побажанням до подальшого вдосконалення поважної та глибокої наукової праці, ніж як критика наукової концепції дисертанта.

Ці зауваження не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи Щербакової Н.В., а є невикористаними можливостями. Все вищезазначене не зменшує переваг даного дисертаційного дослідження, яке є глибоким, теоретико-вивіреном, ґрунтовним і оригінальним. Тема роботи та сформульовані за планом назви розділів адекватно і логічно висвітлені в дисертації. У цілому дисертація виконана на високому науково-професійному рівні і містить важливе комплексне (когнітивне) вирішення наукової проблеми специфіки трансформації змін ціннісних орієнтацій сучасної української молоді. Сукупність результатів дисертаційної роботи можна кваліфікувати як внесок у розвиток вітчизняної соціально-філософської думки, що свідчить про висвітлення важливої наукової проблеми.

За своєю тематичною спрямованістю, методологічним інструментарієм і отриманими висновками та рекомендаціями дисертаційне дослідження Щербакової Н.В. цілком вкладається в річище соціально-філософських досліджень нової філософської проблематики соціальної філософії та філософії історії.

Основні результати дисертаційного дослідження викладено у 10 наукових публікаціях, серед яких 5 статей – у фахових виданнях, 3 – у закордонних виданнях, 3 – тез доповідей на конференціях.

Автореферат дисертації ідентичний тексту дисертації.

Отже, виходячи з вищевикладеного, слід зробити висновок, що дисертаційне дослідження Щербакової Ніни Володимирівни «Трансформація ціннісних орієнтацій сучасної української молоді: соціально-філософський аналіз» за своєю актуальністю, науково-теоретичним рівнем, новизною у постановці та розв'язанні проблем, відповідає Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого

звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року № 567, а його автор, Щербакова Ніна Володимирівна, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 - соціальна філософія і філософія історії.

Офіційний опонент

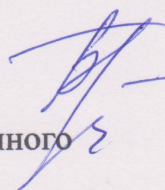
доктор філософських наук, професор,

завідувач кафедри теорії методики фізичного

виховання та спортивних дисциплін

Мелітопольського державного педагогічного

університету ім. Б.Хмельницького

Білогур В.Є.

Підпис Білогур В.Є. Засвідчую
Головний відділ кадрів Мелітопольського
державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

С.В.Тришарен

Підпис доктора філософських наук, професора Білогур В.Є. засвідчую.

Ректор

Мелітопольського державного

педагогічного університету

імені Богдана Хмельницького

А.М. Солоненко